

Сучасні підходи до комплексної психокорекційної роботи з подолання заїкання у дошкільників

Літовченко Ольга Василівна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: olgalitovch@i.ua

У статті досліджено теоретичні засади і практичне втілення комплексного підходу психокорекційної роботи з подолання заїкання. Це лікувально-педагогічний вплив на різні сторони психофізичного стану дитини, хворої на заїкання різними методами, засобами і зусиллями різних фахівців (лікарів, логопеда, психолога, вихователя). Мета психокорекційної роботи – усунення або послаблення мовленнєвих судом і супутніх розладів голосу, дихання, моторики та мовлення; оздоровлення і зміцнення нервової системи і всього організму в цілому; позбавлення дитини неправильного ставлення до свого мовленнєвого дефекту і психологічних нашарувань; перевиховання її особистості і поведінки, соціальна реабілітація і адаптація дитини із заїканням. Заїкання – це не тільки розлад мовленнєвої функції, а, насамперед, розлад нервової системи, ослаблення фізичного здоров'я, загальної моторики, також відзначаються психологічні особливості. Представлена експериментальна методика комплексної психокорекційної роботи з дошкільниками, які страждають на заїкання, спрямована на формування навички стійкого плавного мовлення як можливості вимовляння кожної синтагми на єдиному мовленнєвому видиху. Методику впроваджено в логопедичну роботу спеціалізованих дошкільних закладів. У роботі використовувались: спеціалізовані комп'ютерні програми, спрямовані на корекцію заїкання (Ігри для тигри); традиційні методики усунення заїкання (створення охоронного мовного режиму, комплекси вправ на формування фонаційного дихання, розвиток інтонаційних характеристик мовлення, робота над плавністю мовлення в різних його формах та інші); елементи авторських методик корекції заїкання (дихальні вправи за О. М. Стрельниковою, методика С. О. Миронової, ігровий підхід Г. О. Волкової). Результати дослідження свідчать про ефективність запропонованої комплексної психокорекційної методики роботи з дошкільниками з метою подолання заїкання. Доведено, що необхідно комплексно впливати на мовлення, особистість, моторику, нервову систему і в цілому на організм дитини із заїканням.

Ключові слова: заїкання, комплексна психокорекційна робота, методика з подолання заїкання, логопедичні вправи, мовлення, розлад мовлення.

Вступ. Людство страждає на заїкання вже багато тисячоліть, відтоді як сформувалося людське мовлення, з'явилися і збереглися письмові свідоцтва. Заїкалися: єгипетські фараони, перський цар Батт, можливо, пророк Мойсей (страждав якимсь дефектом мовлення, за описами схожим на заїкання), римський поет Вергілій, філософ і оратор Демосфен (історія про його заїкання описана грецьким письменником Плутархом (46-127 роки н. е.) у творі «Порівняльні життєписи»). Про царя Батта писав давньогрецький історик Геродот (484-425 роки до н. е.): «Говорить швидко, невиразно, спотикається, недоговорює закінчення слів», завдяки чому на заході заїкання отримало назву «баттаризм» (Фасенко, 2015).

В усі часи заїкання намагалися лікувати відповідно до тогочасних уявлень про походження і перебіг захворювання (замовляння, ритуали, молитви, заспокійливі відвари трав та інші популярні у давнину методи). Перші відомості про близьку до сучасної психокорекційну роботу зустрічаються в описаній Плутархом історії лікування Демосфена. Демосфен користувався такими методами і прийомами психокорекції свого дефекту мовлення і своїх психічних особливостей: декламація під шум морських хвиль; вибір зразка для наслідування і наслідування йому, як у мовленні, так і в міміці та жестах (Перікл); вправи в беззвучному уявному промовлянні слів (в місці, віддаленому від людей).

Заїкання є широко поширеним порушенням мовлення, яке виникає у дітей раннього віку в період найбільш активного формування їхнього мовлення і особистості. В кінці XIX ст. психіатр

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сімейної і спеціальної педагогіки та психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

І. О. Сікорський вперше встановив, що в більшості випадків це відбувається у віці від 2 до 5 років (Чмелєва, 2016: 29).

Незважаючи на багатовікову історію вивчення і лікування порушень мовлення, заїкання – одне із захворювань, механізми якого класифіковані, як неоднорідні, проте вони до теперішнього часу не до кінця вивчені та пояснені. На думку більшості вчених, заїкання – це не тільки розлад мовленнєвої функції. У дітей, які страждають на заїкання, відзначаються розлади нервової системи, страждає їхнє фізичне здоров'я, загальна моторика, власне мовленнєві функції та відзначаються психічні особливості. Означені особливості психофізичного стану в різних випадках проявляються по-різному, але ці особливості і ускладнення взаємозалежні, живлять і посилюють одне одного, відтак, заїкання позбавляє дитину нормальних умов спілкування і часто перешкоджає її успішному навчанню. Керуючись вченням І. Павлова про вищу нервову діяльність людини, заїкання називають захворюванням центральної нервової системи в цілому (Седова, 2016: 535-536).

Доведено, що роботу з корекції та усунення заїкання потрібно починати якомога раніше, одразу при його виникненні. Чим більше часу проходить з моменту початку заїкання, тим частіше воно переходить у важкий, стійкий дефект і спричиняє зміни в психіці дитини. Тому дацейний дефект важливо усунути ще до початку навчання дитини у школі, при цьому необхідно впливати не тільки на мовлення дитини що заїкається, але і на її особистість і моторику в цілому. На це спрямований комплексний підхід, поєднання психокорекційної та лікувально-оздоровчої роботи, яка має на меті нормалізацію всіх сторін мовлення, моторики, психічних процесів, виховання особистості і загального оздоровлення організму дитини із заїканням. Окрім того, цей підхід передбачає систему чітко розмежованих, але узгоджених між собою методів і засобів впливу різних фахівців (педіатра, невролога, логопеда, психолога, логоритміста).

Сучасні учені комплексний підхід до психокорекційної роботи з подолання заїкання трактують як комплекс заходів лікувального і педагогічного спрямування на психофізичний стан дитини, що страждає на заїкання, який створюється низкою методів і способів. Його забезпечує спільна праця окремих фахівців. До системи лікувально-педагогічних заходів належать: медичні препарати і процедури, заняття фізичними вправами, загартування та інші засоби поліпшення фізичного та емоційного стану дитини, психотерапія, логопедичні вправи та заняття, логоритміка, виховні заходи. Їх мета – усунення або послаблення мовленнєвих судом і супутніх розладів голосу, дихання, моторики та мовлення; оздоровлення і зміцнення нервової системи і всього організму в цілому; позбавлення дитини негативного ставлення до свого мовленнєвого дефекту, від психологічних нашарувань, перевиховання її особистості і поведінки, соціальна реабілітація і адаптація дитини із заїканням (Степанова, 2017: 137-140), (Літовченко, 2018).

Комплексний підхід щодо корекції заїкання у дошкільників – актуальна проблема нашого суспільства в цілому, яка гостро проявляється у віддалених малих містах, селах, де особливо відчувається нестача кваліфікованих кадрів (логопедів, психологів, неврологів), здатних спільними зусиллями виробити методику подолання заїкання для кожної конкретної дитини, з урахуванням її психофізичного стану та індивідуальних особливостей. Саме тому, необхідно популяризувати методики психокорекційної роботи з усунення заїкання та умови їх використання при роботі з дошкільниками.

До появи сформованого, чітко окресленого комплексного підходу до психокорекційної роботи з подолання заїкання, ученими велася активна робота зі створення окремих ефективних методик і способів корекції мовлення дітей, які заїкаються. До найпоширеніших і ефективних належать методики створені вітчизняними ученими (Андропова Л. З., Ассатіані Н. М., Данилов К. М., Черепанов І. В., Кочергіна В. С., Курши В. А., Ляпидевський С. С., Некрасова Ю. Б., Селіверстов В. І., Шкловський В. М., Ястребова Г. В. та інші), які своїми дослідженнями сприяли розвитку сучасного лікувально-педагогічного підходу до подолання заїкання. Численність методичних підходів до подолання цієї патології пояснюється складністю її структурних проявів і недостатнім рівнем знань щодо її природи (Степанова, 2017: 137-140), (Літовченко, 2018).

Мета та завдання дослідження дослідити та апробувати на практиці сучасні підходи до комплексної психокорекційної роботи з дошкільниками, які страждають на заїкання.

Результати дослідження. Дослідження сучасних методик щодо корекції заїкання свідчить про широке представлення традиційних і нетрадиційних прийомів формування стійкого плавного мовлення в дітей, які страждають заїканням, корекційних технік, спрямованих на формування в них плавного мовлення, серед яких основними є такі: 1) формування загального і мовленнєвого дихання; 2) формування просодичної сторони мовлення; 3) розвиток ритмізації і координації рухів; 4) регуляція емоційного стану; 5) розвиток планувальної функції мовлення.

Комплексний підхід спрямовується на формування навички стійкого плавного мовлення як можливості вимовляння кожної синтагми на єдиному мовленнєвому видиху, без пауз і повторів у процесі безперервної артикуляції. Відповідно цього завдання логопедичні техніки реалізуються в основному на логопедичних і логоритмічних заняттях.

Враховуючи теоретичні надбання зарубіжної і вітчизняної логопедії щодо корекції заїкання, було розроблено і апробовано методику комплексної психокорекційної роботи з дошкільниками, які страждають на заїкання. Її було впроваджено в логопедичну роботу спеціалізованих дошкільних закладів.

У роботі використовувались: 1. Комп'ютерні програми, спрямовані на корекцію заїкання. 2. Традиційні методики усунення заїкання. 3. Авторські методики корекції заїкання. 4. Загальнооздоровчі комплекси. 5. Медикаментозні методи усунення заїкання.

Більш докладно зупинимось на 1, 2 та 3 складниками комплексної психокорекційної роботи, оскільки вони належать до сфери професійної діяльності логопеда, тоді як 4 – виконується переважно вихователем та батьками, а 5 – призначається лікарем.

1. Комп'ютерні програми, спрямовані на корекцію заїкання. Комп'ютерна техніка і спеціалізовані програми широко використовуються в роботі сучасних педагогів та логопедів, що дозволяє оптимізувати педагогічний процес, індивідуалізувати навчання дітей з порушеннями мовлення та значно підвищити ефективність освітньої і мовленнєвої діяльності.

З метою корекції заїкання в дошкільників було використано «Ігри для тигри» – комп'ютерна програма призначена для логопедичної, психокорекційної роботи з метою корекції мовлення у дошкільників та молодших школярів. За допомогою цієї програми працювали над подоланням заїкання у дітей старшого дошкільного віку. Серед 50 вправ, представлених у ній, було використано ті, які дозволили формувати в дитини плавність і злитість мовлення. Програма зручна і цікава дітям, заснована на системному, діяльнісному та ігровому підходах, що дозволяє вирішувати корекційні завдання з інтересом та без зайвого психологічного напруження дитини. «Ігри для тигри» передбачають різні за складністю та обсягом завдання, що створює умови для індивідуального налаштування; вона забезпечує фіксування початкових даних стану мовлення до, в процесі й по завершенні корекційної роботи; дозволяє створити комфортні психолого-педагогічні умови та розвивати позитивну мотивацію у дітей.

2. Традиційні методики усунення заїкання. На основі аналізу методичної літератури та узагальнення досвіду з досліджуваної проблеми визначено основні напрями і методи психокорекційної роботи у проведенні корекції заїкання у дошкільників: 1) створення охоронного мовного режиму; 2) регуляція емоційного і м'язового стану (зняття м'язового та емоційного напруження), навчання навичок релаксації, формул навіювання стану розслаблення; 3) розвиток моторних функцій, розвиток координації слова і ритмізованого руху; 4) формування фонаційного (мовленнєвого) дихання; 5) робота над плавністю мовлення в різних його формах; 6) розвиток інтонаційних характеристик мовлення.

Плавність мовлення відпрацьовувалась спочатку в елементарних мовленнєвих формах з поступовим їх ускладненням: промовляння окремих голосних звуків; сполучення голосних звуків (двох, трьох, чотирьох, п'яти); поєднання складів із приголосних звуків з голосними; промовляння фраз з одного слова; промовляння коротких фраз; промовляння довгих фраз з логічною паузою. Паралельно проводилась робота з розвитку інтонаційно-виразного боку мовлення (продовжене промовляння голосних звуків, підвищення, зниження голосу в кінці фрази). Дітям пропонували мовні зразки, наочно-ілюстративний матеріал, використовувалась конкретна ситуація.

Основними видами вправ були: проголошення мовленнєвого матеріалу разом з логопедом, слідом за ним, називання предметів і дій за картинкою або в конкретній ситуації. У всіх цих вправах відпрацьовувався найважливіший елемент плавного мовлення – злитість.

3. Авторські методики корекції заїкання. Існує багато авторських курсів і методик корекції заїкання, серед них було обрано ті, які вже довели свою ефективність в ізольованому використанні і не суперечать одна одній. Отже, їх елементи та основні принципи можуть використовуватись у комплексній психокорекційній роботі, відповідно до поставленої мети дослідження.

Дихальні вправи, за О. М. Стрельниковою. Сутність методу у виконанні комплексу дихальних вправ з одночасними фізичними вправами, рухами. Виконується в ігровій формі, у супроводі музики, створює позитивний емоційний стан у дітей. Вправи і рухи поступово ускладнюються, відповідно до їх засвоєння та автоматизації виконання.

Методика С. О. Миронової. З програми автора було дібрано оптимальні форми і методи корекційної роботи з урахуванням її екологічної спрямованості; проведена підготовка наочного матеріалу, добір художньої літератури, використання елементів фольклору з метою екологічної

освіти, використання обладнання, дидактичних ігор, наочних посібників природознавчого змісту. Таким чином, рішення основних логопедичних корекційних завдань було поглиблено і розширено екологічною темою.

Робота проводилась за планом: 1) знайомство з довколишньою природою; 2) розвиток мовлення; 3) формування елементарних математичних уявлень; 4) творчість: ліплення, малювання тощо. Метод містить 4 курси, на кожен курс відводиться по сезону. Наприклад, використовувались такі вправи: а) сезон перший: Некваліфікована розповідь вихователя, що складається з коротких, але містких фраз, підкріплюється картинками. Відбувається спонукання до ситуативного мовлення, тобто опис баченого на картинці; б) сезон другий: спонукання дітей до розповіді за запитаннями вихователя та без них, поступовий перехід від ситуативного до контекстного мовлення; в) сезон третій: контекстна форма переважає і зростає рівень складності; г) сезон четвертий: діти вчаться будувати фразове контекстне мовлення самостійно.

Ігровий підхід, за Г. О. Волковою. На думку автора, ігрові ситуації спроможні вселити впевненість у дитину, підвищити самооцінку і допомогти позбутися заїкання. Було поставлено сценки зі звичайного життя, де дитина поступово переходила від ролі другорядної до головної. Створювали сюжетні постановки, де діти управляли ручною лялькою і короткими фразами говорили за неї, що спрощувало висловлювання, знімало емоційне напруження і сприяло подоланню заїкання.

За результатами психокорекційної роботи з дошкільниками, які страждають на заїкання, було отримано дані, що представлено на рис. 1 а, б.

а

б

Рис. 1. Стан мовлення дітей до і після проведення психокорекційної роботи із подолання заїкання

Дані представлені на рис. 1 а, б, свідчать про ефективність запропонованої методики, оскільки до початку експерименту нормального мовлення без заїкання в дітей не було, а після впровадження методики чисте мовлення спостерігалось у 20% дітей. Легкий ступінь заїкання був у 40%, а після експерименту у 50%, оскільки діти з середнім ступенем заїкання (30% до експерименту) перейшли до групи дітей із легким ступенем заїкання. По завершенні експерименту середній ступінь залишився у 25% дітей, а важкий тільки у 5%, тоді як спочатку було 30% дітей.

Висновки. Під сучасним комплексним підходом до комплексної психокорекційної роботи з подолання заїкання у дошкільників розуміється психокорекційний і педагогічний вплив на різні сторони психофізичного стану дитини, яка страждає на заїкання різними засобами і зусиллями різних фахівців. Основним завданням психокорекційної роботи, яку переважно проводить логопед, є: усунення дефектів мовлення і психофізичних особливостей притаманних дітям, які заїкаються. Експериментально доведено, що, з метою усунення заїкання, необхідно комплексно впливати не тільки на мовлення дитини, але й на її особистість, моторику, нервову систему і організм у цілому.

Література

Літовченко О. В. Профілактика і корекція затяжних форм заїкання у дітей: навчально-методичний посібник. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2018, 240 с.

Седова Н. В., Царапкина О. Ю., Шувалова М. К. Методика коррекции заикания у детей 4–6 лет. *Молодой ученый*. 2016. №10. С. 535-538. URL: <https://moluch.ru/archive/114/30103/> (дата звернення: 12.06.2019).

Степанова И. В. Интегрированные формы обучения детей с тяжелыми нарушениями речевого развития. *Молодой ученый*. 2017. № 47.1. С. 137-140. URL: <https://moluch.ru/archive/181/46632/> (дата звернення: 11.06.2019).

Фасенко Ю. А., Лохов М. И. Заикание: история и обзор современного состояния проблемы. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 11. Медицина*. 2015. Выпуск 3. С. 93-103. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/zaikanie-istoriya-i-obzor-sovremennogo-sostoyaniya-problemy> (дата звернення: 11.06.2019).

Чмелёва Е. В. И. А. Сикорский о развитии речи у детей. *Проблемы онтолингвистики: материалы ежегодной международной научной конференции*. РГПУ им. А. И. Герцена, Кафедра языкового и литературного образования ребёнка, Лаборатория детской речи; редкол.: Т. А. Круглякова, М. А. Еливанова (Санкт-Петербург, 23-26 марта 2016 г.). Санкт-Петербург: Иваново: ЛИСТОС, 2016. С. 29-33.

Modern approaches to complex psycho-correctional work on preventing preschoolers' stuttering

Litovchenko Olga²

*State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine*

The article investigates the theoretical foundations and practical implementation of the complex approach to psycho-corrective work on overcoming stuttering. It is a therapeutic and pedagogical influence on different sides of the psychophysical state of a child suffering from stuttering by means of diverse methods, means and efforts initiated by different specialists (doctors, speech therapists, psychologists, educators).

The purpose of the psycho-corrective work is to eliminate or weaken speech twitching and related disorders of voice, breathing, motor skills and speech; improvement and strengthening of the nervous system and the organism as a whole; depriving the child of a misconception of his / her speech defects as well as from psychological layering; re-education of his / her personality and behaviour, social rehabilitation and adaptation of a child suffering from stuttering.

Stuttering is not only a disorder of the speech function, but, first of all, a disorder of the nervous system, the weakening of a physical health, general motor skills; psychological features should also be noted. The experimental methodology of the complex psycho-corrective work with preschool children suffering from stuttering has been presented, it is aimed at forming the abilities of a stable smooth speech as a capability of pronouncing each syntagm within one speech exhalation.

The methodology was introduced into the speech therapy work of specialized preschool institutions. Some specialized computer programs aimed at correcting the stuttering (games for tigers); traditional methods of preventing stuttering (creation of a protective speech mode, complexes of exercises aimed at the formation of phonation breathing, development of speech intonation characteristics, work on smoothing speech in its various forms, etc.); author's methods of stutter correction (breathing exercises by

² Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor at the Chair of Family and Special Pedagogy and Psychology at the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

A. M. Strelnikova, S. O. Mironova's methodology, G. O. Volkova's playing-based approach) were used in the designated work.

The results of the study indicate the effectiveness of the proposed complex psycho-correctional methodology for working with preschoolers in order to overcome stuttering. It was experimentally proved that it is necessary to complexly influence not only on speech, personality, motor skills, nervous system of a stuttering child but also on his / her body as a whole in order to eliminate his / her stuttering.

Keywords: stuttering, complex psycho-correctional work, methodology for overcoming stuttering, speech therapy exercises, speech, speech disorders.

References

Litovchenko, O.V. (2018) *Profilaktyka i korektsiya zatyazhnykh form zayikannya u ditey: navchal'no-metodychnyy posibnyk. [Prevention and correction of protracted forms of stuttering in children: a training manual]*. Odessa: PNPU them. KD Ushinsky [in Ukrainian].

Sedova, N.V., Tsarapkina, O.Yu. & Shuvalova, M.K. (2016) Metodika korrektsii zaikaniya u detey 4–6 let [Methods for correcting stuttering in children 4-6 years old]. *Young scientist*. №10, 535-538. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/114/30103/> [in Russian].

Stepanova, I.V. (2017) Integrirovannyye formy obucheniya detey s tyazhelymi narusheniyami rechevogo razvitiya [Integrated forms of education for children with severe speech development disorders]. *Young scientist*. 2017. №47.1, 137-140. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/181/46632/> [in Russian].

Fasenko, Yu.A. & Lokhov, M.I. (2015) Zaikaniye: istoriya i obzor sovremennogo sostoyaniya problemy [Stuttering: history and review of the current state of the problem]. *Bulletin of St. Petersburg University*. Series 11. Medicine Issue 3, 93-103. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/zaikanie-istoriya-i-obzor-sovremennogo-sostoyaniya-problemy> [in Russian].

Chmeleva, E.V. (2016) I. A. Sikorsky o razvitiy rechi u detey [I. A. Sikorsky on the development of speech in children]. *Problems of Ontolinguistics, 2016: Materials of the annual international scientific conference*. Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen, Department of Linguistic and Literary Education of the Child, Laboratory for Children's Speech; Editorial: T.A. Kruglyakova, M.A. Yelivanova (St. Petersburg, March 23-26). St. Petersburg: Ivanovo: LISTOS. (pp. 29-33) [in Russian].

Accepted: September 21, 2019

